

Bacskai Sándor:

EGY LÉPÉS JERUZSÁLEM FELÉ

A makói zsidóság ötvenéves világtalálkozója

Ezerkilencszáznegyvennégy áprilisának legvégén Gy. bácsi, a makói zsidó iskola munka nélkül maradt keresztény pedellusa azzal kopogtatott be a helyi csendőrparancsokhoz, hogy megfigyelései szerint Vorhand Mózes, az ortodox hitközség tudós főbbija az ellenség kémeit fogadta a lakásán. A csendőrök másnap, május elsején a főrabbit lány unokájával együtt bekísérték az őrsre. A fiatalasszonyt megpofozták, a nyolcvankét éves aggastyánnak a szakállát rángatták, fültövét ütötték, s mivel a titkos kapcsolatait még így sem vallotta be, leteperték és a hasán ugráltak. A félholtra gyötört öregembert néhány tanítványának sikerült felvinnie a budapesti ortodox kórházba, ahol halála közeledtének tudatában megjövendölte a népére váró szörnyű napokat, és megfogadta, hogy hívei érdekében közbenjár a Teremtőnél: a makói zsidók nem fognak elpusztulni.

Másfél hónapnyi német megszállás után már az is csodaszamba ment, hogy testét hazaszállíthatták, és tisztességgel eltemethették. Az igazi csoda azonban akkor következett be, amikor a szegedi sporttelepről útjára induló három vonat közül, az eredeti Auschwitz célállomás helyett, két szerelvény Bécs felé fordult.

Rózsika néni a Deák Ferenc utcában lakik; valaha Kis Zsidó utcának hívták, mert itt és az ezzel párhuzamosan futó Eötvös utcában élt Makó zsidóságának a fele. Akkoriban a Feig család lakott itt; régen volt, Rózsika még messze nem érte el nénikorát, a dallamos nevű fenyőfaillatú Aknaszlatinán élő lány nevét sem hallotta még Makónak: '57 után hozta ide második férje, a „Patyi” kocsmáros.

A jelenleg itt élő zsidók közül ő eszik egyedül kóser. Postán kapja a Pesten bontott marhahúst, időnként Weisz bácsi is levonatozik hozzá, hogy verdeső szárnyú csirkéket vágjon az egykori kereskedőház hosszúkás udvarán. Rózsika néni '64-ben a budapesti Dob utcába küldte a fiát – nem rajta múlt, hogy a jesiva megszűnése után hazajött kamaszfiú nem akart többé pajeszt viselni, és idővel KISZ-vezető lett. Azért zsidónak ma is zsidó, Izraelbe szervez csoportos utakat.

Az ajtó tokján mezüze fogad, jó helyen csöngetek. Talán tévézik, segít a szomszédasszony, próbáljak az utcai ablakon kopogni.

„Világtalálkozó!” – formázom a számmal a szoba sötétjéből előtűnő női arcnak. Bűvös jelszó, Rózsika néni bólint, mosolyogva integet az üveg mögül.

Vendég ül a konyhában. Régi ismerős, Rubinstein Simon már a kádári időkben is rendszeresen hazajárt. Itthon kapta el az infarktust, Pesten kezelték, gyógyulása után megfogadta, hogy ha teheti, évente meglátogatja szülővárosát. Nem egyedül jött, unokaöccse, a szakállas, szemüveges Lájbis napok óta itt sűrűg-forog,

tárgyal, intézkedik. E percben Pesten van, buszt rendel Ferihegyre, ahol a New York-i és a tel-avivi géppel másnap érkezőket kell majd fogadnia.

Rubinstein Simon vacsorához készül. A Koronában, ahol megszállt, rendes zsidó nem nyúl kanálhoz. Ételei tisztaságát inkább Rózsika néniire bízta, momentán az ő spájza Makó egyetlen helye, ahol a kóser nem keveredhet tréflivel.

Egy műanyag ételhordóban lefagyasztott maceszgombócok dermednek. Kettőt kér, mondja Rubinstein, de az asszony az egészséget megmelegíti, s a paradicsomtól piros, káposztás saftban átforrósított harmadik gombócot másik tányérra szedve, elem teszi.

„Egye csak – biztat Rubinstein –, ez a töltött káposzta egyenesen Brooklynból érkezett!”

Kicsit édeskés a maceszlisztből, és nincs benne piros-paprika; csak a neve magyar.

Makón ma hat zsidó él, de a zsinagóga és a temető kulcsait egy keresztény, a lokálpatriotizmussal és filoszemitizmussal egyaránt megáldott Fodor Sándor őrzi. Akad elég dolga. Csütörtök reggel biciklire ül, és a Nagy Zsidó utcai templomhoz kerekedik. A már régóta nem használt ortodox zsinagóga csak fél percre van a lakásától. Nem nagy út, csupán a háború után lebontott haszid imaház fűvel bevetett, Petőfi parknak elkeresztelt gypén kell áthajtania. Nem messze innen magasodott a neológ templom is, melynek biztos tudással emelt, erős falai Szálasit és Rákosit még túléltek, a hatvanas évek településrendezési örületét már nem: az életveszélyes, roskatag épület bármikor összedőlhet, törtek pálcát a szegedi testvéreire emlékeztető, kupolás zsinagóga felett, hogy aztán, a bontáshoz látva, légkalapáccsal bírják csak szétverni. Ronda pártszék-házat raktak a helyére. Vigasztal-e valakit, hogy a pártnak ma már másokkal is osztoznia kell az épületen?

Fodor úr a zsinagóga udvarára tolja biciklijét, előveszi kulcsait, és kitarja a templomajtót.

A tóraszekrény felőli keskeny ablakokon betűz a má-

jusi nap, körbejárja a délnyugati falat, végigfut a száz év alatt egymásra kent, pergő festékrétegeken, a változó korú pókhálókön és a neológok lebontott templomából átmentett, márvány emléktáblákon. Megsimogat egy-egy nevet, továbbmegy, és másikat melenget: a fény e naponta ismétlődő, hangtalan emlékünnepe mindannyiuk előtt fejet hajtó szertartás.

A helytörténész is a márványtömböket nézi, neki a bevéselt nevek egykori haverokat és szomszédokat jelenenek, deportálásuk felett, akárcsak a napfény, ő sem tud napirendre térni.

Két bársonytakarót hozott hazulról, az egyiket a bima, a templom közepén ráccsal körülvevett, a szombati tóraolvasásra való emelvénny asztalára teríti. A másik a tóraszekrény függönye. Ez a hászid imaház romjaiból maradt, ő maga húzta ki a törmelék alól. Tóra nincs, a rebbe a sajátját hozza majd el az izraeli Kirját Atából. Kéne még egy vörös futószőnyeg, ünnepélyesebbé tenné a kopott silt – tehertaxival megy érte a polgármesteri hivatalba. Két asztalos érkezik, a törött vagy repedt üléseket javítgatják, aztán hosszú lécekkel egymáshoz erősítik a padosorokat, hogy a hajlongással kísért imádkozás alatt se inogjanak. Tegnap villanszerelők jártak itt, frissen fölszerelt gömbszék sora fut körbe a falakon. A temető fűvét már napokkal előbb lekaszálták és kazlakba hordták. A zsinagóga mögött vadonatúj árnyékszékek állnak, most már a templom is rendben lenne, csak a takarítóasszony nem jött el. Végül az asztalosok vállallják, hogy hatszáz forintért kisöpörnek, és letörlik a padosorokat puhán belepő, egy sóhajásra fölszálló port.

Az öregek otthonától a Koronáig egy százas a taxi, jó előre kiszámolom, szorongatom a pénzt, de hiába nyújtogatom a sofőr felé, útitársam, a kilencvenöt éves Ernő bácsi nem hagyja, hogy én fizessek. Hetek óta a világtalálkozóra készül, talán utolsó eseménye Makón – még pár hét, és beköltözik a szegedi zsidó szeretetotthonba. Itt sem volt rossz helye, ágyat is ebédet is kapott, s a gondozónők, talán alacsony termete és mindig mosolygó, gyerekes arca miatt, szerették. Szegeden azért mégis más lesz, kétágyas szobában, zsidók közt, kóser hússal a tányérján.

Ülünk a Korona nagytermében, hallgatunk, a lényeges dolgokat már tudjuk egymásról. Meleg van, nyitva az utcai ajtó, idelátszik az Ehrlich-ház, Ernő bácsiék régis-régi ruhakereskedése, s behallatszik a határszéli város forgalmának monoton zaja. Valami kiválik az egyhangú surrogásból, egy busz gördül a szálloda előtti parkolóba, és nagyot szusszantva megáll.

A melegtől és a sok órás egy helyben üléstől elgyötört utasok fáradtságát legyűri a megérkezés izgalma, s az elegáns autóbusz mélyéből kiadogatott, hatalmas bőröndjeiket a szállóba cipelve, pontot tesznek a hosszú utazás végére. Van aki két éve volt itt utoljára. De van aki negyvenöt éve, s a fejében nem éppen ilyennek megőrzött város épületei között most legalább annyira nem tud különbséget tenni, mint amennyire a fekete selyembátok, szakállak és parókák között mi.

A eddig csendes szálloda vibrálni kezd, mindenki járkál, trécsel vagy imát mormol. Míg valaki leül, a másikuk feláll, arrébb megy, széket keres, de ha a lába nem is, a keze biztosan mozog; szakállt simogat, pajeszt tekerget, fejkendőt igazgat. Ernő bácsi derűsen szemlélődik. Rózsika néni ideges, a gyors üdvözlések

között az öt kiló marhahúsát keresi, úgy volt, hogy ezzel a busszal küldik el. Talán a másikban jön, az amerikaiban, ők még feketébbek és még szakállasabbak lesznek, nem színesítik őket az izraeliek csoportjában fel-feltűnő borotvált arcúak és nyári ingesek.

Eljöttek a mártír főrabbi leszármazottai, Zeev Vorhand, a manhattani „Prager Ráv” meg a hat Lemberger fiú; rabbi mind, akárcsak apjuk, nagyapjuk, dédapjuk. Valamennyiük a rabbi hivatást választotta, akárcsak apjuk, nagyapjuk, dédapjuk. Vorhand Mózes mellett a csengeri cádikot és a balassagyarmati gaont is őseik között tudhatják.

Nőtlen jesiva bóherek nyüzsögnek, kofferekkel egyensúlyozva, gesztikulálva szaladgálnak és intézkednek, jiddis utasításokat vesznek és adnak tovább – ez az ő napjuk. Egy szent hadsereg katonái, ha a rebbe azt mondaná, félóra alatt az egész várost kiürítenék, nemhogy ezt a két, árva buszt.

A bőröndök elfogytával az Amerikából hozott, félkész ételeket hordják be, a szálloda konyhája talán a megnyitása óta nem látott még ennyi kartondobozt, eldobható tányért és műanyagpoharat. Vadonatúj fémlemezeket erősítenek a sütőlapokra, alufóliát tekernek a vízcsapokra, nejlont terítenek az asztalokra, a munka csak ezután kezdődhet. A konyhában Rubinstein Lájbis felesége az úr, vasárnapig nem sokat fog aludni. Fia, Benjamin fehér kesztyűben dolgozik. Akárcsak anyja, ő sem szakács, de szívesen pepecsel a konyhában. Amíg a többiek a szobáikat intézik, bőröndjeiket rámolják vagy pihennek, ő tojást főz, hosszú nyelű szűrővel emeli ki, és teszi hideg vízbe. Aztán forró vizet mer egy pohárba. Megégeted a nyelved, gondolom, de csak kézmosáshoz viszi valamelyik nagyon-nagyon vallásosnak.

1944 előtt a kétezer makói ortodox nem számított túl soknak az országban. De a hitközség, neves rabbijai és híres jesivái révén, már régóta a jelentősek közé tartozott, és a környék neológok lakta településeitől közrefogott Makó volt Dél-Magyarország vallásosainak legszilárdabb szigete. Azzal pedig, hogy a háború után viszonylag sokan visszajöttek, a legfontosabb közösségek egyikévé vált. A város már '44 szeptemberében felszabadult, és az innen-onnan hazaszivárgók rögtön újalakították hitközségüket. 1948-ban csupán Budapestben, Miskolcon és Debrecenben, valamint Kisvárdán élt több ortodox, mint itt, ráadásul a közel ötszáz lélek kö-

zött sok volt a gyerek és a fiatal. Esély nyílt az új életre, három templom, héder és Talmud-Tóra működött, s Lemberger Nándor főrabbi egy ideig jesivát is vezetett. A zsidók szombattartó szövetkezetet és Aguda csoportot hoztak létre, 1950-ben még meg tudták rendezni az Agudista Ifjúsági Napokat.

1948 után a makói gyerekek is állami iskolában tanultak. Némileg szerencséjük volt, mondja Lemberger Ráhel, a rebbe nővére: elvileg szombatonként is be kellett volna járniuk, de a megszüntetett zsidó iskola igazgatóját fölvevették igazgatóhelyettesnek, és ő elintézte, hogy az ünnepeken otthon maradhassanak – azzal a kikötéssel, hogy a hiányzásra nem hivatkozhattak a legközelebbi feleltetésnél. Mindegy: sokszor a hibátlan leckéjükre sem kaptak jó jegyet. „Nektek jobb fejetek van, nektek a jövő évi anyagot is tudnotok kell az ötöshöz!”, mondta a tanárok némelyike, s szívesen elidőztek egy-egy fiú jól meghúzóható pajeszánál.

„Állandóan zsidóztak, és mindenféle csúfneveket kaptunk. Egyik-másik tanár igazi antiszemita volt, emlékszem például egy orosz tanárnőre – borzalmas volt” – panasolja Gombó Gábor. Változatos korban nőtt fel, ’41-ben született, mire hároméves lett, megjárta Bergen-Belsent; egy megszállt országból vitték el, egy másik által megszálltba tért vissza; héderbe még a köztársaságban járt, általában már a népi demokráciában; a soltvadkertesi jesiva, ahová ’55-ben került, még a Sztálin út 9. alatt volt, egy évre rá, mikor otthagyni kényszerült, már nemcsak az utcátáblát verték le, hanem a táblákat leverő forradalmat is.

„Elnyomás, szolgasors / Ez volt a rend ezer évig” – dúdolja. Bátyjával és nővérével érkezett. Zsuzsanna vezette annak idején a lány Talmud-Tórát, a templom mögötti házban konspirálva. Apjuk, míg élt, a világon szétszórt makóiakat próbálta összetartani, évente összejöttek New Yorkban. A háború előtt, mint mindenki, ő is hagymázott. A makói hagymát a makói zsidók, az Iritzek, a Landeszmannaok, a Montagok, a Paskeszek, a Strauszok ismertették meg a világgal. A termés 75–80 százalékat exportálták, decembertől márciusig nem volt vetélytársa a világpiacra. Bizonyos években két mázsa hagyma egy mázsa búzát is megért.

„A posta éjjel-nappal üzemelt, mert a nagy üzleteket telefonon és távirón bonyolították le, a családok Hamburgba vagy Londonba küldték az idősebb fiukat, hogy rögtön jelezzék, ha az árak kedvezően alakulnak. Amikor itthon rakodtak, a harmincöt vágányos vasútállomástól a városközpontig értek a lovas ko-

csik, és naponta négy-öt szerelvényt is megpakoltak. Gyakran meséltem a gyerekeimnek, azt hitték, ez egy világváros, és amikor elhoztam őket, egy piszkos, csendes, haldokló városkát láttak” – borong Klein úr. A háború után is megpróbálkoztak a hagymával. Zsidó kereskedők huszonötezer dollár értékben hajtottak fel árut, Pesten akarták eladni, de az oroszok Rákosrendezőnél belelőttek a vagonokba. Kevéssel később Klein úr kézen fogta menyasszonyát, és Constantán át kivándorolt Palesztinába.

„Van még itt hagyma egyáltalán? – túloz. – Én egy boltban se láttam.”

Mások is a boltokat járják. Strausz úr – borotvált, izmos férfi, saját gazdaságát vezet Tiberiás mellett – tök-magot vett. Ha sikerül, jövőre sült tököt eszik. Mások piros paprikát keresnek, vigyázz, figyelmeztetik őket, tejjel hamisítják, tréfli lesz tőle a hús.

A pénteki nap ígérkezik a leghosszabbnak. Előbb Vorhand Mózes jorcájtja a temetőben, majd a polgármester köszönti a Világtalálkozó résztvevőit, aztán pedig a lényeg: a sablesz, egy asztalnál a rebbével.

A reggeli ima után sokan az Eötvös utca végében álló nagy, fehérre festett épület felé indulnak. Ez volt a Béke szövetkezet. Diavetítőket, klottgatyákat, plüssmackókat gyártottak hatékony munkamódszerrel, a normát gyakran túlteljesítve. Egyikük szabta, másikuk szalmával tömte vagy a szemeket varrta rá. Itt lakott a rabbi, itt működött a héder és a jesiva, kicsit arrébb feküdt a mikve és a sakterház.

A jövevények be szeretnének menni a szövetkezet épületébe, ha átépítették is azóta, látni szeretnék, hol töltötték idejük legnagyobb részét negyven évvel ezelőtt. A kapu, akárcsak előző este, most sem nyílik. A kulcslyukon át látni az udvar egy keskeny szeletét, de a néptelen, süket ház előtt ácsorgóknak ez nagyon kevés. Segítsen rajtunk, kéri egy magas, erős testű férfi, ősz szakáll keretezte, markáns arcát nézve szefárdnak gondolom. Valaha ide járt iskolába. Megnyugtatóna-e, amit odabent látna?

Kulcs nincs, úgy néz ki, nem is lesz, a szomszédok nem tudják, ki bérlé az épületet. Sok idő nem marad a keresésre, indulni kell a temetőbe, visszasétálunk a szállodába. Néhány helybeli a háza előtt áll, csöndben vagy susmorogva nézik a fekete sereget, némelyikük beinvitál egy-egy ismerőst. Mások a Korona előtt sétálgatnak, iskolatársaikat keresik vagy csak báméskodnak, a zsidók többször is mondják, menjenek beljebb. Négy nap alatt senkit sem látok, aki a küszöböt átlépné.

Fesztelenül mozgok a haszidok között, jámborok valóban. Ülök az asztaluknál, eszem a gefilte fischüket, süteményes dobozaikba nyúlok, kólájukat iszom egy műanyag pohárból. Ha valamit nem értek, megkérdem, ha valami nem tetszik, elmondom azoknak, akikhez közelebb kerültem. Nincs öt perc, hogy valaki meg ne szólítana, s noha szokatlanabb a jelenlétem nekik, mint az övék nekem, tragikus fordulatokban bővelkedő életük egyik-másik fejezetét megosztják velem. Ha falba ütök, megállok, s ha nem tűnik bonthatónak, sértődés nélkül visszakozom.

Dixieland zenekar játszik a főtéren, egy kislány a liberálisok zászlócskáit osztogatja. Mayerral az elsők között kapunk belőlük. Le kellene fényképezni a madaaras zászlóval integető, pajeszos férfit, és elküldeni a Blaha Lujza téri szerkesztőségbe, hadd örüljenek. Aztán

a zsidóktól hemzsegő Koronát, ablaküvegein a miépes plakátokkal, hogy egy kicsit zavarba is jöjjenek. Mayer tudja, ki ez a kövérkés pártvezér, az ő neve talán az egyetlen, amit mindenki ismer. Idefelé, a repülőgépen elmagyaráztatta szomszédjával a politikai helyzetet, a közelgő választások esélyeit. Nézzük az SZDSZ-plakátokról mosolygó jelölteket, zsidó, nem zsidó, találgatjuk.

Tetszik neki az ország, itt mindenki nyugodt és barátságos, előre köszönnek az utcán. Ha legközelebb jön, hozza a gyerekeit is. Átvágunk a téren, nagyszülei háza felé, szeretne pár képet az udvarról. Mibe kerül egy fotó, kérdi. Önköltségi összeget mondok, megduplázva adja ide. Weberék is erre tartanak, valaha Majerék szomszédai voltak, a két telek között átjáró nyílt, mára befalazták. Az udvarról idelátszik a templom. Valami mást is észreveszek, a kerítés utcai oldalára hatágú csillagot festett valaki, fekete akasztófáról lóg alá. Tegnap még nem díszlett itt, de a zsidók immár huszonnégy órája a városban tartózkodnak, ideje volt tehát, hogy itt tartózkodásukról a nemzeti erők is véleményt formáljanak. Nem szólnék róla, de bosszant, hogy a polgármester protokollbeszéde végén tízezer dollárt kér a zsinagóga renoválására – a zsidók évente egyszer, ha igénybe vennék. Tíz perc alatt mégis összegyűlik hatezer dollár, a többit is megígérik. Illő lenne hát lefesteni azt a graffitit.

Weber Bélának összeszorul a gyomra, először nem is

hiszi, amit mondok. Feldúltan jár-ke, összeráncolt, dús szemöldökétől haragos az arca. Százszor is megbánom, hogy nem maradtam csendben. Fél perc alatt tönkretettem kellemes benyomásait.

„Kellemes?! – csattan fel. – Gondolod, hogy kelle-

mes ötven év után hazajönni, és nem találni semmit?! Ez minden, csak nem kellemes!” Mostantól olyan érzéssel megy az utcán, hogy nem tudja, mikor vágják fejbe.

Mayer fiatalabb, a háború után született. Mindenhol van buta ember, mindenhol van antiszemita, mondja nyugodtan. „Aki kiabál, nem okos, nem kell vele törődni. Ha én azt hallom büdös, zsidó, meg se hallom, oda se nézek, megyek tovább.”

Szombat délelőtt megszínesedik a szürke zsinagóga, a fekete ruhás zsidók hófehér tuleszben hajlonganak. A nős férfiak strájmilit nyomtak a fejükbe, a sarokban ringatózó rebbe fehér harisnyát húzott karcsú lábára. Deutsch kántor a bimán énekel, Ernő bácsi lentről hallgatja, ki tudja, mikor járt utoljára templomban. Böheerek állnak felváltva az ajtóba, nem mintha a kerítésen át bámészkodókat akarnák elküldeni, inkább az odabent sutyorgókat figyelik haragos szemekkel. K., aki zsidónak született és az ma is, noha közben katolikus pap is volt, előveszi kompaktgépét, s mire bárki észbe kapna, a szombati ünnep kellős közepébe villant. Felbolydult méhkas a megzavart gyülekezet, de a harag gyorsan múlik, s a K. körül állók tanárossan magyarázzák, miért tilos megzavarni a törvény szentségét.

A helyi lap cikket közölt a Világtalálkozóról, jegyzem meg gyanútlanul a szállodába menet. Mivel szombaton nem lehet náluk pénz, nekem kell a városban föllelhető összes példányt megvennem. Nemhogy az a negyven darab, de száz, kétszáz is kevés lenne. Menjek a szerkesztőségbe, menjek a nyomdába, hozzak ezret, hozzak, amennyit tudok, mondja Gombó izgatottan; ki hinné, hogy szombat délben a szegedi nyomdászok se dolgoznak?

A tényérokra sólet kerül, a sablesz három fő étkezése közül az ebéd nyúlik a leghosszabbra. Hol egyik, hol másik Lemberger fiú áll föl, s kezdi el tóramagyarázatát. A rebbe most nem mond drósét, a lehetőséget meghagyja öccseinek. Amikor dédapját félholtra verték, két és fél éves kisgyerek volt, most ereje teljében lévő férfi, nővére szerint ő hasonlít legjobban az apjukra. Hajnalig virraszt, rövid alvás után, sötétben ébred. Most homlokát dörzsöli, lehunytt szemmel húzogatja őszülő szakállát. Lábával dobog, törzsét ringatja; vajon hol jár hajlongó testébe zárt szelleme? Fölerősödik a hangja, rekedt, keserves énekébe csimpaszkodva imádkoznak vele a hívei.

Rubinstein Simon, aki már megetetett egyszer, süteményt hoz a rebbe tényérjáról, fordul, és borral tér

vissza, „igya csak, ez meg van áldva!”. Sóletet hoz, halat, míg őt látom, nem halhatok éhen.

Kis pihenés, tanulás, nassolás a süteményes dobozokból, és már el is jött az este A több ágból font, szí-

nes hávdole gyertya fénye elválasztja a hétköznapot az ünneptől, de mintha több fejeződne be egy egyszerű sabesznál. Mayer a teletöltött serlegből kicsorduló borba mártja ujjait, végighúzza homlokán és zsebein: eszéből is, pénzből is annyi legyen, mint ebből a borból az ezüstserlegben. Nem hitetlenségéből, inkább zavaromban nem utánzom, helyette magyarázkodni kezdek, a velük töltött idő éppen arról győzött meg, hogy mások törvényei helyett a magaméit tartsam szentnek.

„Szabadság! Éljen a Népfront!”, szorítja ökölbe a kezét Gombó, nem lehet megállni nevetés nélkül, de az utolsó együttlét miatt rám telepedő melabút nem tudom elúzni. Szürke öltönyös ember érkezik látogatóba, a város országgyűlési képviselője. Kicsit megsérti a kampánycsendet, míg pártja eredményeiről beszél. A zsidók ittlétét a megbékélés első lépéseként értékeli, mindenki bólogat, aztán hangot ad reményének, hogy az első lépést újabbak követik, s lesznek, akik visszaköltöznek. Egyszerre hördülnek fel a zsidók, ma már másodszor érzem magam kaptárban. A képviselő úr jót akart, nem számított ekkora ellenállásra. Itt is, ott is megáll beszélgetni, de az elhunyt miniszterelnök temetéséről kiadott ajándék fotóalbumokat már nem osztja szét. Egy asztalra teszi; hajnalban, a virrasztó jesiva böherek tanácstalanul lapozgatják majd, mi a csoda lehet.

Béla bácsi áll meg előttem. Volt itt egy kis nyomás, mutat a gyomrára, de már enyhült. Lefestették az akasztott Dávid-csillagot. Hozok egy széket. Megkedveltem ezt az embert. A gimnáziumépülettől elindulva kiszámolta, hol állt apja déligyümölcs és cukorka nagykereskedése. Pontosan emlékszik egykori szomszédai és tanítói nevére, Magyarország elhagyásának és Izraelbe érkezésének a napjára. Gyakran látom a helybeliekkel beszélgetni. Csoda, hogy tud még magyarul: amikor Theresienstadtból visszatért, örökre el akarta felejteni a nyelvet.

„Hallottad a képviselőt? Én emlékszem minden szavára: azt mondta, ő nem oka annak, ami történt. Nincs vele semmi bajom, lehet, nem is élt akkor. *Aber* az az érzésem, hogy nekem már nincsen itten mit keresni.”-

– Akkor mért jött el?

– Miatta jöttem – teszi kezét a fia vállára. – Ő akarta látni, hol születtem. Kicsit én is akartam. Többé nem akarom.”

Délután sétált egyet a bátyjával, kamaszlányokkal elegyedtek szóba. „És mit tetszenek csinálni a *mi* városunkban?”, érdeklődtek kedvesen a lányok. Míg bátyja nekiállt elmesélni, miért is vannak itt, ő elviharzott. „Tudd meg, hogy ez nem az *ő* városuk; az *én* városom, itt született a dédapám, már az úkapámat is ide temették”, dohog nekipirult arccal.

„Elzavartak! Mit akarsz még?! Boldogabb vagyok attól, hogy itt vagyok? Szomorúbb!”

Mit nem adnék, ha a szívére rakódott kéregből lehánthatnék valamit.

„Itt nagyon finomak az emberek”, mondja később Mayer. Őt nem állították derékig érő vízbe szombatonként, a kínzást leventeoktatásnak nevezve, a Horthy-liget iszapos pocsolyájában. Nem pofozták ki a házából, nem látott még marhavagont belülről.

„Én jövök ide még egyszer, újra és újra! – lelkenedik derűsen. – Meg akarom ismerni Magyarországot. Van köztünk egy kövér fiú, azt mondod rá, nem szép, minek eszik annyit. De ha tudod, hogy egy autó elütötte a papáját, és azóta kövér, már másképpen nézel rá. Nem szabad elsőre ítélni, az számít, hogy jó ember vagy nem.”

Béla bácsira nézek.

– Mire vagy még kíváncsi?

– Ötven éve nem beszélt magyarul?

– De, végig, otthon a feleségemmel.

– Furcsa.

– Látod, ez egy kicsit nekem is furcsa. Mit tudok csinálni, ez az anyanyelvem!

Még sötét van, amikor az első busz elindul a repülőtérré. A másik majd reggel megy, de addig már nem érdemes lefeküdni. Elsétálok a templomig, ácsorgok az árokparton. A kerítésre tűzött, héber nyelvű programok meg-meglíbbenek a szélben. Az Eötvös utcán koránkelők sietnek.

Ilyen kihalt még soha nem volt a Zsidó utca, gondolom.

A SZERZŐ FOTÓI